

Ерфан Є. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Сабов А. С.

*студент факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Erfan Ye. A.

*Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate at the Department of International Economics Relations
of Uzhhorod National University*

Sabov A. S.

*Student of the faculty of International Economics Relations
of Uzhhorod National University*

АПК УКРАЇНИ В ПОРІВНЯЛЬНОМУ ВИМІРІ КРАЇН З РІЗНИМИ РІВНЯМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ДІЇ ЗВТ

Анотація. У статті досліджено особливості агропромислового комплексу України та перспектив його розвитку. Здійснено аналіз сучасного стану агропромислового комплексу України порівняно з іншими країнами Європи та світу з різними рівнями соціально-економічного розвитку. Визначено основні напрями українського агробізнесу. Охарактеризовано як позитивні, так і негативні аспекти впровадження ЗВТ між Україною та ЄС. Визначено місце агропромислового комплексу України на світовому ринку агропромислової продукції.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільське господарство, сільськогосподарська продукція, агробізнес, аграрний експорт, агропромислове виробництво.

Вступ та постановка проблеми. Сільське господарство є ключовою галуззю в розвитку людської цивілізації та забезпеченні зростання виробництва агропродовольчої продукції в умовах збільшення кількості населення планети. Історичний досвід та світова практика доводять, що наявність високорозвиненого та ефективного сільського господарства є визначальною ознакою передової економіки. Від рівня його розвитку залежать продовольча безпека, економічне зростання та активна позиція держави на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Варто зазначити, що для України аграрний сектор набув нового змісту в контексті стрімкого зростання обсягів виробництва та нарощення експорту протягом останнього десятиліття. Розвитку АПК України також сприяють близькість основних ринків збуту, транспортна інфраструктура (залізниця, дороги, порти), постійне зростання світового попиту на продовольчі продукти й альтернативну енергетику, а також наявність порівняно дешевих трудових ресурсів.

Головне завдання, що стоїть сьогодні перед галузями АПК, полягає у зростанні сільськогосподарського виробництва, надійному забезпеченні країни продуктами харчування та необхідною сировиною, раціональному об'єднанні зусиль усіх галузей комплексу для отримання реальних кінцевих результатів, а також наданні можливостей виходу продукції АПК України на світовий ринок.

Актуальність теми зумовлена тим, що агропромисловий комплекс є однією з найважливіших складових народного господарства багатьох країн світу з різними рівнями соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї теми присвячені праці вчених у сфері міжнародних економічно-торговельних відносин, таких як О.М. Батигіна, В.М. Єрмоленко, С.І. Марченко, В.І. Федорович, В.Ю. Уркевич, О.Г. Михайленко, М.Х. Корецький. Цими та іншими науковцями досліджено основні засади

функціонування світового ринку агропромислової продукції, особливості та тенденції регулювання торгівлі сільськогосподарською продукцією в розрізі країн різних рівнів соціально-економічного розвитку, торговельно-економічне співробітництво України та ЄС в агропромисловому секторі. Але недостатньо висвітлені питання співробітництва України та ЄС у сфері АПК зі впровадженням ЗВТ.

Метою роботи є аналіз сучасного стану та перспектив розвитку агропромислового комплексу України порівняно з іншими країнами Європи та світу з різними рівнями соціально-економічного розвитку.

Результати дослідження. Нині в агропромисловому комплексі України формується близько 17% ВВП; він є одним з основних бюджетоутворюючих та експортно орієнтованих секторів нашої національної економіки.

Площа сільськогосподарських земель України є найбільшою в Європі та складає 41,5 млн. га (70% території країни), з яких 32,5 млн. га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур. Розвитку цього сектору також сприяють близькість основних ринків збуту, розвинена транспортна інфраструктура (залізниця, дороги, порти), постійне зростання світового попиту на продовольчі продукти й альтернативну енергетику, а також наявність порівняно дешевих трудових ресурсів. Цей сектор забезпечує близько 10% валової доданої вартості, тут зайнято понад 3,5 млн. населення (17% зайнятих в Україні).

Основним напрямом українського агробізнесу є рослинництво (близько 70% сільськогосподарської продукції). У структурі валової сільськогосподарської продукції найбільше значення мають зернові та зернобобові культури (26,5%), технічні культури (19,4%), овочі (18,1%). Тваринництво (30% випуску сільськогосподарської продукції) представлене вирощуванням худоби та птиці (14,1%), виробництвом молока (11,5%) та яєць (3,6%). Україна є одним з найбільших світових виробників та

експортерів сільськогосподарської продукції, вирощуючи понад 60 млн. т зернових та більше 10 млн. т насіння соняшника на рік. Крім того, Україна посідає перше місце у світі за обсягом виробництва соняшнику, а також виробництва та експорту соняшникової олії [1].

Протягом останнього десятиліття Україна значно наростила доходи від аграрного експорту, адже вони збільшилися майже у 4 рази внаслідок зростання світових цін на сільськогосподарську продукцію, нарощування фізичних обсягів експорту АПК з України. Проте варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, на відміну від розвинутих країн ЄС, а саме продукція рослинного походження (пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби). За січень-червень 2017 року сумарна частка продукції рослинництва у структурі аграрного експорту України складала 49,3% [2].

Основними ринками збуту української сільськогосподарської продукції сьогодні є країни Азії та ЄС, частка кожного з регіонів становить 48% та 26% відповідно в загальному експорті АПК. Крім того, український агробізнес експортує свою продукцію до країн СНД (10%), Африки (13%) та інших країн (3%) [3].

Основними країнами-партнерами з Азії в минулому році були Індія, Туреччина й Китай. Друге місце посідають країни ЄС із часткою у 31,1%, де головними партнерами є Нідерланди, Іспанія та Італія. Трійку лідерів закривають країни Африки, котрі збільшили частку експорту сільськогосподарської продукції на 2,5%. Основними партнерами з Африки є Єгипет, Туніс і Марокко. Також спостерігається незначне поживлення торгівлі з країнами СНД [4].

Сьогодні українські сільгоспвиробники постачають свою продукцію в понад ніж 190 країн світу. В табл. 1 показано основні країни-партнери українського АПК.

Таблиця 1
**Приріст аграрного експорту з України
в першому півріччі 2017 року порівняно
з першим півріччям 2016 року, млн. дол. США [5]**

Країни	Приріст (млн. дол. США)
Індія	414,1
Туреччина	212,3
Нідерланди	208,3
Єгипет	176,5
Іран, Ісламська Республіка	148,1
Бангладеш	125,8
Іспанія	122
Італія	97,8
Ізраїль	97
Туніс	76,4

З вищенаведеної таблиці видно, що в першому півріччі 2017 року однією з найбільших країн-партнерів України була Індія, адже саме в цю країну вдалося найбільше здійснити аграрний експорт (підвищення на 414,1 млн. дол. США до 1 034,6 млн. дол. США), переважно за рахунок збільшення поставок соняшникової олії та сушених бобових овочів. В трійку лідерів з нарощення обсягів експорту також входить Туреччина (+212,3 млн. дол. США до 484,6 млн. дол. США), яка виступає одним з найбільших споживачів українських соєвих бобів та соняшникової макухи. Значно збільшились поставки до Нідерландів (+208,3 млн. дол. США до 587,5 млн. дол. США), котрі є одним з основних покупців кукурудзи та м'яса птиці.

Щодо зовнішньоторговельних зв'язків з Російською Федерацією, яка раніше виступала основним торговельним партнером України, то через запроваджені Росією торговельні обмеження спостерігається тенденція скорочення експорту АПК до РФ та країн Євразійського економічного союзу.

Основною групою країн-постачальників аграрної продукції до України є країни ЄС, котрі збільшили свою частку в українському імпорті на 2% у першому півріччі 2017 року порівняно з аналогічним періодом 2016 року. Основними європейськими країнами-постачальниками виступають Польща, Німеччина та Франція. На 1,5% зменшилась частка країн Азії (переважно йдеться про Туреччину, Індонезію, Індію), на 1,2% зменшилась частка Америки (США, Еквадор, Бразилія). Спостерігається подальший спад частки країн СНД на 1,1%, проте Росія все ще залишається основним постачальником аграрної продукції до України серед країн СНД, маючи 32,6% у вказаній групі країн [6].

Незважаючи на велику кількість проблем, сільське господарство України все ж таки має значний потенціал розвитку, що обумовлене перш за все наявністю родючих ґрунтів та сприятливого клімату. Але для того, щоб українське сільське господарство стало справді конкурентоспроможним, необхідний цілий комплекс рішень, які стосуються як внутрішнього розвитку, так і експортних можливостей. Зокрема, потребують поліпшення умови розвитку бізнесу в Україні шляхом удосконалення законодавчої бази, створення ефективного захисту прав власності для інвесторів, вирішення питань фінансування аграріїв до початку збирального сезону. Важливими завданнями є приведення українського законодавства щодо якості продукції у відповідність до європейських вимог, рішуче проведення сертифікації підприємств галузі, реальне застосування стандартів якості та безпечності продукції згідно з міжнародними вимогами, що дасть змогу підвищити імідж та конкурентоспроможність української аграрної продукції на зовнішніх ринках.

Для України все більшого значення набуває розвиток торговельних відносин з Європейським Союзом. В результаті цього в географічній структурі українського експорту та імпорту товарів ЄС посідає одне з провідних місць. Сукупні обсяги торговельно-економічних взаємовідносин України з країнами ЄС останнім часом стрімко зростають, але вітчизняні підприємства експортують переважно мінеральні ресурси та сільськогосподарську сировину.

Сировинна спрямованість українського експорту свідчить про те, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники мають обмежені можливості щодо закупівлі сучасного обладнання та устаткування внаслідок низької платоспроможності та технологічної відсталості. Водночас в Україні спостерігається надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору, а саме в господарське використання залучено понад 92% її території. Тільки близько 5 млн. га (майже 8%) перебуває в природному стані (болота, озера, ріки, гори). За щільністю населення Україна наближається до середньоевропейського рівня. В Україні 82% площі земель використовуються як головний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві. Зокрема, до сільськогосподарського виробництва залучено 71,2% території суші. Водночас внутрішньогалузеве використання земельної території в АПК України переважно має екстенсивний характер. У складі сільськогосподарських угідь України перебуває 44,6% орних земель, а основна база землеробства розміщується на чорноземах і ґрунтах чорноземного типу (70,4% площі орних земель).

Не знаходячи попиту на внутрішньому агропродовольчому ринку, сировина спрямовується до індустріально розвинутих країн для виготовлення з неї товарів промислового та споживчого призначення. Отже, вже перероблена продукція надходить на ринки України, витісняючи вітчизняних виробників та посилюючи проблему безробіття на вітчизняному ринку праці [7].

З 1 січня 2016 року в Україні офіційно почала діяти поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з Європейським Союзом. Основною метою Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС є зростання обсягів торгівельно-економічних зв'язків та інвестиційних потоків шляхом лібералізації торгівлі та гармонізації регуляторного середовища в результаті взаємовигідних домовленостей.

Зі впровадженням ЗВТ Україна отримала торговельні преференції, а саме безмитні тарифні квоти для 36 видів товарів (яловичина, свинина, м'ясо баранини, м'ясо птиці, молоко, вершки, йогурти, зернові, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноградний і яблучний соки, вершкове масло, яйця тощо) [8].

Останні роки показують тенденцію до збалансування показників експорту-імпорту у зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та ЄС. Так, у 2016 році експорт української аграрної продукції у країни ЄС збільшився майже на 1,6% порівняно з 2015 роком, склавши 4,242 млрд. дол. США. В січні-вересні 2017 року експорт агропродовольчої продукції вже склав \$13,1 млрд. Це на \$2,6 млрд., тобто майже на 25%, перевищило відповідний показник 9 місяців 2016 року [9].

Основними статтями аграрного експорту до ЄС залишаються зернові культури (6 075,4 млн. дол. США, або 37%), жири та олії рослинного та тваринного походження (3 963,0 млн. дол. США, або 28%), готові харчові продукти (2 450,9 млн. дол. США, або 19%) тощо, а головними ринками експорту вітчизняної агропродовольчої продукції є Польща (13,3%), Іспанія (12,4%), Нідерланди (11,7%), Німеччина (11,6%), Італія (11,4%), Франція (10,2%), Бельгія (4%), Великобританія (3,9%), Португалія (2,9%), Угорщина (2,7%) [10].

Адже запровадження європейських стандартів якості харчових продуктів відкриває нові можливості для вільного руху товарів та послуг з України на ринок ЄС та ринки третіх країн.

Цифри останньої статистики свідчать про те, що українські виробники почали нарощувати експорт товарів з доданою вартістю. Такі темпи торгівлі дали поштовх до ініціювання збільшення квот. Сьогодні право експорту до ЄС мають вже 288 українських підприємств, з яких 108 експортують на цей ринок харчову продукцію.

Згідно з даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі ЄС є найбільшим торговим партнером України з питомою вагою торгівлі товарами та послугами. За результатами 6 місяців 2017 року обсяги торгівлі товарами з ЄС зросли на 24,9%, обсяги експорту – на 26,1%, імпорту – на 24,0% [11].

У 2017 році в експорті з України до ЄС з'явилося 870 нових товарних підкатегорій (це додаткові \$61,7 млн. експорту товарів). Серед них є товари з доданою вартістю. Кількість компаній, які експортують до ЄС, неухильно зростає [8].

Крім того, розширення експорту сільськогосподарської продукції в ЄС має суттєве значення не тільки для сільського господарства, але й для економіки країни загалом, тому що останнім часом роль експорту сільськогосподарських товарів суттєво посилюється.

Згідно з даними Державної служби статистики лише в перший рік вільної торгівлі з ЄС український експорт до ЄС зріс на понад ніж 3%, а товарообіг – на понад ніж

6%. Але загалом торгівля агропродуктами не настільки жвава, як очікувалося. Безмитні квоти використовуються швидко, а загальні умови не надто привабливі та посилені для вітчизняних виробників.

Зона вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом є важливим чинником подальшого розвитку аграрної галузі, оскільки для України відкрились перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української продукції АПК, покращення стану продовольчої безпеки держави.

Протягом наступних років відбудеться поступове зниження до нуля низки мит, а також розширення обсягів тарифних квот для кількох товарів, зокрема меду, пшениці, кукурудзи, соку.

Впровадження ЗВТ має як позитивні, так і негативні сторони як для держави, так і для експортерів, імпортерів та виробників, що орієнтовані на внутрішній ринок.

Отже, на шляху до євроінтеграції нашої держави потрібно розв'язати проблеми, які з'являються внаслідок можливого зменшення надходжень до державного бюджету від експортного та імпортного мита, збільшення витрат на реформу системи стандартизації, необхідності реформи митної системи. Компетентні органи державного управління мають розробити програми підтримки українських сільськогосподарських виробників, які будуть змушені приймати нові стандарти якості харчових продуктів.

Навіть попри досить складні умови в країні, частина виробників активізувала торгівлю з ЄС, а держава підготувала підґрунтя для подальшої економічної інтеграції. Якщо виробники та державні органи будуть докладати всіх зусиль, то за кілька років позитивні економічні наслідки реалізації ПВЗВТ мають бути значно виразнішими. До того ж важливим компонентом Угоди є зобов'язання щодо гармонізації українського законодавства з європейськими нормами, що дасть змогу зробити умови ведення бізнесу для сільськогосподарських виробників та виробників харчової продукції більш прозорими та сприятливими.

Висновки. Підсумовуючи аналіз можливостей вітчизняного АПК, зазначасмо, що з метою мінімізації ризиків та використання можливостей для агропромислового комплексу внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом необхідно жити низку заходів державної аграрної політики, що не суперечитимуть принципам державної підтримки та регулювання аграрного ринку, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, які забезпечать умови для підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції АПК. Зусилля слід сконцентрувати на:

- прискорення процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування у сфері агропромислового виробництва;
- розроблення системи моніторингу зовнішньоторгівельних операцій з країнами ЄС як механізму оперативного реагування на кон'юнктурні зміни аграрного ринку;
- сприяння розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, зокрема правової регламентації діяльності особистих селянських господарств населення та розроблення механізму їх трансформування у фермерські господарства, що дасть змогу забезпечити інтеграцію особистих господарств населення в ринкові механізми функціонування аграрного сектору;
- заохочення кооперативного руху на селі, спрямованого на спільне ведення господарської діяльності окремими суб'єктами господарювання, що дасть змогу зменшити витрати на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Аграрний сектор України, огляд рослинництва. Baker Tilly. 2015. URL: <http://www.bakertilly.ua/media/pdf/Agri2013RU.pdf>.
2. Динаміка експорту з України, 2012 – 1 пол. 2017 рр. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Географічна структура українського експорту сільськогосподарської продукції, перша половина 2017 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Український клуб агробізнесу “Ucab”, основні показники зовнішньої торгівлі України, 2016–2017 рр. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini.
5. Приріст аграрного експорту з України у першому півріччі 2017 року порівняно з першим півріччям 2016 роком / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Географічна структура імпорту агропромислової продукції, 2016 рік / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Щербина С.В. Розвиток зовнішньоторговельних перспектив агропромислового комплексу України в контексті євроінтеграції. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12SSVUKE.pdf>.
8. В Зоні вільної торгівлі. Як змінилися торги між Україною та ЄС. 2017. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/368-v-zoni-vilnoyi-torgivli-yak-zminilisya-torgi-mij-ukrayinoyu-ta-yes-za-tri-roki>.
9. Показники торгівлі України з ЄС агропродовольчою продукцією, 2012–2017 роки (9 місяців) / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Україна збільшила виручку від аграрного експорту до ЄС на 40% / Інформаційне агентство «УНІАН». 2017. URL: <https://www.unian.ua/eurobusiness/2219174-ukrajina-zbilshila-viruchku-vid-agrarnogo-eksportu-do-es-na-40.html>.
11. Умови Зони вільної торгівлі не надто привабливі для українських виробників. 2017. URL: <https://agropolit.com/news/6326-umovi-zoni-vilnoyi-torgivli-ne-nadto-privablivi-dlya-ukrayinskih-virobnikiv>.

**АПК УКРАИНЫ В СРАВНИТЕЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ СТРАН С РАЗНЫМИ УРОВНЯМИ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ ДЕЙСТВИЯ ЗСТ**

Аннотация. В статье исследованы особенности агропромышленного комплекса Украины и перспектив его развития. Осуществлен анализ современного состояния агропромышленного комплекса Украины по сравнению с другими странами Европы и мира с различными уровнями социально-экономического развития. Определены основные направления украинского агробизнеса. Охарактеризованы как положительные, так и отрицательные аспекты внедрения ЗСТ между Украиной и ЕС. Определено место агропромышленного комплекса Украины на мировом рынке агропромышленной продукции.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, агробизнес, аграрный экспорт, агропромышленное производство.

**THE AGRICULTURAL-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE
IN COMPARATIVE ANALYSIS OF COUNTRIES WITH DIFFERENT LEVELS
OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN ASPECT OF FREE TRADE ZONE ACTIONS**

Summary. In the article the features of the agro-industrial complex of Ukraine and prospects of its development are investigated. The current status of the agro-industrial complex of Ukraine in comparison with other countries of the world and Europe with different levels of socio-economic development has been analyzed. The main directions of Ukrainian agribusiness are determined. Characterized both positive and negative aspects of the implementation of the Free Trade Area between Ukraine and the EU. The place of the agro-industrial complex of Ukraine on the world market of agro-industrial products is determined.

Key words: agro-industrial complex, agriculture, agricultural products, agribusiness, agrarian export, agro-industrial production.